

УДК 811.161.2'37

Мініч Л. С.

КОНЦЕПТИ СЕРЦЕ, МРІЯ, СНІГ, ЖІНКА В ПОЕЗІЇ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Статтю присвячено аналізу концептів *серце, мрія, сніг, жінка* в поетичному мовленні М. Вінграновського, розкриттю семантики концептів та визначенню особливостей їхнього мовного вираження.

Ключові слова: концепт, концептосфера, семантичне поле.

Статья посвящена анализу концептов *сердце, мечта, снег, женщина* в поэтической речи Н. Винграновского, раскрытию семантики концептов и определения особенностей их языкового выражения.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, семантическое поле.

The article deals with analysis of such concepts as *heart, dream, snow, women* in the poetry by M. Vinhranovsky. The author reveals semantic features of the concepts and defines their peculiar characteristics in terms of linguistics.

Key words: concept, conceptual sphere, semantic field.

Сучасна наука переживає вибух інтересу до ідіолектів як до досвіду реалізації властивостей мовної системи в умовах мови окремого індивіда. Індивідуальне в мовній особистості, з одного боку, формується через внутрішнє ставлення людини до мови, через становлення особистісних смислів мови, які визначають індивідуальні варіанти ціннісного ставлення до мови, з іншого – мовна особистість зумовлює помітний вплив на становлення мовних традицій.

Концепти конструюють наше знання про живі істоти та об'єкти, що є базою когнітивної сутності, яка дозволяє пов'язати зміст зі словом, яке ми вживаємо. Дослідження у межах когнітивної лінгвістики (А. Вежбицька [2], В. В. Красних [6], Ю. С. Степанов [6], В. Н. Телія [7]) указують на те, що концепт тісно пов'язаний з асоціативним простором лексеми і в ньому проявляється. О. О. Селіванова виокремлює такі типи концептів за параметром суб'єкта, поділяючи їх на ідіоконцепти, властиві свідомості окремого індивіда; узуальні концепти, характерні для певної групи; етноконцепти, властиві всім представникам етнічної спільноти; загальнолюдські концепти, відомі всьому людству й репрезентовані в різних мовах.

Представники національно-культурної спільноти вибирають ті чи інші асоціативні зв'язки залежно від етноспецифічної ментальності. З-поміж загальнонаціональних та індивідуально-авторських концептів національний є найбільш узагальненим. Саме цей концепт конкретно репрезентується в мовній свідомості, яка піддається когнітивному обробленню і постає в сукупності всіх валентних зв'язків, які є національно-культурно маркованими. До таких концептів належать: *світ, час, правда, істина, свобода, воля, людина, добро, благо, обов'язок, розум, доля, шлях, життя, совість, дух, душа*. Ці світоглядні концепти існують у будь-якій мові та актуальні для кожної людини, проте вони не лише загальнолюдські, а й національно специфічні. Багато абстрактних понять, зокрема *щастя, воля, совість, правда* не мають точних еквівалентів в інших мовах, їх кореляти збігаються з ними за змістом лише частково, тому культурно-національна специфічність таких концептів проявляється через парадигматичні та синтагматичні відношення.

В індивідуальному полі концептосфери творчості М. Вінграновського наявні такі концепти, як *душа, життя, любов, щастя, земля, шлях, жінка, вода, мрія, серце, сніг* та інші.

Метою дослідження є аналіз образно-стилістичних мовних засобів, які репрезентують концепти *серце, мрія, сніг, жінка* у світлі лінгвосинергетики.

Концепт *серце* винятково важливий для розуміння стильових особливостей поезії М. Вінграновського, бо в його поезії домінує виражальне начало, серце, настрої душі, найтонші її інтонації. Лексичні варіації слова "*серце*": *серденько, сердечко* поєднані з такими дієсловами: *стукає, б'ється, вискакує, стискається, мучить, болить, крається, любить, радіє, чує, розуміє, відпочиває, черствіє, завмирає, німіє, сохне, засинає*, що яскраво засвідчують розуміння серця як прихистку почуттів та емоцій. Це зумовлено й специфічною релігійно-філософською самосвідомістю українського народу.

Серце – осердя усіх найглибших переживань людини: *І ні політика, ні генія, вогонь Вам ні сердець не палять, ані скронь!* (3, с. 80). Воно підказує метафоричне дієслово "палять", пристрасно реагує на всі значущі події в культурному та політичному житті країни. Серце стає своєрідною локалізацією інтуїтивного знання, адже саме воно дає впевненість у потрібності та плідності поетичної праці: *Щасливий день мій, бо я серцем знаю, В який народ мій перший плід впаде!* (3, с. 83). У традиційній класицистичній опозиції раціональне/емоційне в ранній поезії М. Вінграновського перемагає емоційне: *Кого мені – в розхристаному полі? Тут серце переборює думки* (3, с. 59), оскільки саме серце, на думку ліричного героя,

– першопоштовх для виникнення думок: *Про серце сказано, що з нього на свободу Думки великі вийшли й повноцільність* (3, с. 6). Витончений синтез переживань і філософічної глибини думки здатний створити з хаотичного світу образів досконалий поетичний твір: *Далекі образи спішать мені в безсонні вітаю вас! Ви – творча моя глина, І я руками серця і думок Бентежно виліпив із вас оцей вінок* (3, с. 80). Концепт *серце*, як і концепт *любов*, у творах М. Вінграновського стосується емоційної сфери життя людини, залюбленої в рідну землю та жінку: *І знать одне: любити доти, доки не згасне долі рань, не згаснуть серця перші кроки і перші болі перших ран* (3, с. 74).

Концепт *мрія* в митця кваліфіковано як винятково позитивний, хоча сам поет вказує на певну трансформацію свого світогляду щодо інтерпретації його. Концепт *мрія* в ліриці М. Вінграновського трактовано як недосяжну ціль, здійсненню якої людина присвячує все своє життя: *І серце вечере своїм сподіванням, і думка-порадниця мріями свіжими* (3, с. 61); *Бажав би я усе життя мовчати; Творити труд свій і для мрії жить* (3, с. 8); як шалений політ фантазії молоді: *Доки хода і воля не змужніла, Куди нас тільки мрія не носила!* (3, с. 82); *Повен мрії дівочої загуби, кине крила в білий медоцвіт, дасть пір'їну вітрові у губи і засне, вдивляючись у світ* (3, с. 149).

Дослідження концепту *сніг* дозволило виявити, що лексеми із семантикою зими відтворюються більше, як у ста поезіях М. Вінграновського. Тематична парадигма концепту *сніг* представлена такими лексемами: сніг; холод; час; простір; творчість; світло-тьма; звук-тиша; зима як сезон, пора року.

Загалом у концепті *сніг* можна окреслити два протилежні семантичні компоненти: перший пов'язаний з активним началом, яке реалізовано в образі падаючого снігу. У ньому втілена ідея безкінечного руху, повторюваності, циклічності розвитку природи. Одним зі складників цього компонента є елемент хаотичності, деструктивності: сніг + вітер; заметіль, буран, причому образ стихії, яка лютує саме вночі, з приходом темноти: *Снігами вітровінь поля відволочила, прижовклено збіліла далина...* (3, с. 62).

Другий компонент – пасивне начало, це стан природи після снігопаду, коли вона перебуває в спокої, тиші, яка прийшла на зміну буревію: *Сніг приліг на землю льоля, притуливсь до тебе я, І гойднулась біля болю Новорічна ніч твоя...* (3, с. 90). Сніг у поетичному контексті перебуває в русі, проте не вносить хаосу. Він описаний як феєрія, карнавал, свято зими, на яке зібралися люди: *Хвоста розпушить курці сніг І пожене за вітром, Останні яблучка із ніг Зіб'є із віт над світом* (3, с. 99).

Проте у творах М. Вінграновського простежуємо цікавий трансформаційний підхід у використанні слова сніг, а саме – авторські неологізми, побудовані на цій лексемі, набувають значення масивності, об'ємності снігу, важкості, зокрема в поезії “Цієї ночі птах кричав” початкова форма слово сніг, тоді як у подальшому тексті воно набуло морфологічно форми складного слова – снігопад: *З далеких берегів і лоз в цю снігопадь лапату Приніс від зайця дід Мороз і децо нам у хату* (3, с. 67).

У концепті *сніг* виокремлено смислові пласти, відзначені національною своєрідністю: мотив циклічності розвитку природи, мотив швидкоплинності життя, мотив зимового свята. Підсумовуючи аналіз концепту *сніг*, варто вказати на значну роль традиційного світобачення в творчості М. Вінграновського, споглядання природи – це спроба пізнати її сутність зсередини.

Концепт *жінка* належить до релевантних і, одночасно, базових національно-культурних концептів, представлених в індивідуально-авторській мовній картині світу М. Вінграновського. Він репрезентований певними темпорально залежними лексемами. Архетипна ознака жінка-мати, яка передбачає врахування репродуктивної функції жінки, не релевантна для жіночих образів поета.

Концептуальний образ жінки, як найважливішого синергетичного феномена творчості письменника, представлений такими константами, як зовнішність: зовнішність у цілому, обличчя, очі, волосся, рот, ноги, а також оцінно-емоційні характеристики, виражені у метафоричних образах: *Щасливий вік той, у якому живе твій подих долі й мрій, краси і грації. Німому, ти робиш честь мені...* (3, с. 19); *Прицокало, прибилося, притекло, припало, пригорнулось, причинилось, заплакало – і нікма утекло чорняве полум'я з печальними очима* (3, с. 30). Характерологічні ознаки внутрішнього світу жіночих образів в індивідуально-авторській картині світу М. Вінграновського базовані переважно на їх морально-етичних, ментально-інтелектуальних та емоційно-психологічних рисах, які виступають когнітивними класифікаторами вербалізованого психологічного портрету жіночих персонажів. Домінанта всіх жіночих образів в індивідуальній концептосфері М. Вінграновського – любов, кохання, які конкретизовані метафоричними засобами:

– об'єкт любові: *Ти – ранок мій, ти – південь мій і вечір. Ти – ніч моя... хоч все на світі – втеча!; Ви, як стежка, кохана. Лине сон мій по вашій стежині...* (3, с. 65); *Любити Вас – любити знадність, любити вас – любить для вас, любити вас – любити радість в червено-вересневий час* (3, с. 85); *Щасливий я, що можу на Землі творити світ для згоди і любові, що всі століття, пройдені людьми, віддати я в змозі за єдину мить, тобі присвячену, тобою осіяну! Що я живу з твоєї ласки, Жінко! З твоєї благородності, Любов!; Цю жінку я люблю. Така моя печаль...* (3, с. 108).

– фізично-предметні ознаки любові: *То був мій другий день буття... гангрена серця почалася... замовкла раптом, зайнялася Радіостанція Життя!* (3, с. 38).

– метафоричні образи любові: *Сеньорито, колюче щастя, хто воно за таке – любов?* (3, с. 8); *Коли ж – здрастуйте, добрий вечір, ви з якої дороги, пожежо моя? Сеньорито, вогонь по плечі, осінь, ви і осінній я...* (3, с. 8); *Ти – вся любов. Ти – чистота, довірливість благословенна, твоя краса мені свята, твоя любов мені священна* (3, с. 52).

У творчості М. Вінграновського концепт *жінка* синергетично індивідуалізований, проте тісно пов'язаний змістовно з концептами *любов, кохання, життя, доля*. Варто зауважити, що цей концепт є одним із виявів мовної особистості письменника. Вищезгаданий концепт презентує ментальний світ автора, в якому жінка посідає одне з головних місць. Концепт *жінка* митець використовує у поєднанні не тільки з національно-культурними концептами, але й з індивідуальними.

Отже, концепти *серце, мрія, сніг, жінка* посідають чільне місце в лексико-семантичній системі поетичного ідіостилію М. Вінграновського, а також відображають ментально-психологічну специфіку та ціннісні орієнтири українського народу.

Література:

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая ; [пер. с англ. А. Д. Шмелёва]. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
2. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
3. Вінграновський М. Вибрані твори / Микола Вінграновський. – К. : Дніпро, 2004. – 832 с.
4. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно (к вопросу о психолінгвистике текста) // Вестн. Московского ун-та. Сер. 9: Филология. – 1998. – № 1. – С. 53–70.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
6. Степанов Ю. С. Константы. Словарь концептов русской культуры / Ю. С. Степанов. – М., 2001. – С. 40–43.
7. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–52.